

VI PASKAITA POLITIKA IR IDĖJOS

Švietimo epochoje, kai šiaurės amerikiečiai išsikovojo nepriklausomybę, o po kelių metų nepriklausomos tapo ir Ispanijos bei Portugalijos kolonijos, Vakarų civilizacijoje vyravo optimistinės nuotaikos. Tuo metu visi filosofai ir politikai buvo įsitikinę, kad jie gyvena naujos klestėjimo, pažangos ir laisvės eros pradžioje. Tais laikais buvo tikimasi, kad nauji politiniai institutai - laisvų Amerikos ir Europos tautų sukurtos konstitucinės atstovaujamosios valdžios - veiks labai naudingai, o ekonomine laisve nuolat gerins materialias žmonijos sąlygas.

Puikiai žinome, jog kai kurie iš tų lūkesčių buvo per daug optimistiški. Tikrai XIX ir XX amžiuje mūsų ekonominės sąlygos labai pagerėjo, ir daugelis žmonių pradėjo gyventi daug geriau. Bet žinome ir tai, kad daugelis XVIII amžiaus mąstytojų vilčių neišsipildė, - vilčių, kad daugiau nebebus karų ir revoliucijų.

XIX amžiuje buvo laikotarpis, kai karų sumažėjo ir jie buvo ne tokie žiaurūs. Tačiau XX amžiuje karo dvasia atbudo, ir dabar negalime tvirtai pasakyti, kad žmonijai skirti išbandymai jau baigėsi.

Konstitucinė sistema, atsiradusi XVIII amžiaus pabaigoje - XIX amžiaus pradžioje, žmonijos vilčių nepateisino. Dauguma žmonių ir mąstytojų, nagrinėjusių šį klausimą, nesuprato ryšio tarp ekonominių ir politinių jo aspektų. Daug prikaltėta apie parlamentarizmo - atstovaujamosios valdžios krizę - visai jos nesiejant su ekonomine padėtimi ir ekonominėmis idėjomis, kuriomis savo kasdieninėje veikloje vadovaujasi žmonės.

Tačiau toji sąsaja tikrai egzistuoja. Žmogus nėra būtybė, sudaryta iš dviejų nepriklausomų dalių: ekonominės ir politinės. Tai kas vadinama laisvės, konstitucinės valdžios ir atstovavimo institutų krize, yra radikalaus politinių ir ekonominių idėjų pokyčio rezultatas. Politiniai įvykiai - tai pokyčių ekonominėje politikoje pasekmės.

Politikai, filosofai ir teisininkai, XVIII amžiuje ir XIX amžiaus pradžioje padėję naujos politinės sistemos pagrindus, rėmėsi prielaida, kad visi garbingi piliečiai siekia to paties galutinio tikslo. Tas galutinis tikslas, kurio turi siekti visi garbingi žmonės - tai visos tautos ir kitų šalių gerovė - dvasiniai ir politiniai vadai buvo įsitikinę, kad laisva tauta nesieks užkariavimų. Ginčai tarp partijų jiems atrodė visiškai natūralūs - kaip ir skirtingumai nuomonių apie geriausią valstybinių reikalų tvarkymo būdą.

Panašių pažiūrų žmonės bendradarbiavo, o to bendradarbiavimo būdas vadinosi partija. Tačiau partijų struktūra nebuvo pastovi. Ji priklausė nuo individų padėties visuomenėje. Ji galėjo keistis, žmonėmis supratus, kad rėmėsi klaidingomis prielaidomis, klaidingomis idėjomis. Todėl daug reikšmės buvo teikiama rinkiminėms ir parlamentinėms diskusijoms. Iš renkamųjų organų tribūnų sakomos kalbos buvo ne tik politinės partijos reikalavimų paskelbimas. Tai buvo pastangos įtikinti oponentus, kad skelbiamos idėjos teisingesnės ir naudingesnės už tas, kurias skelbia kiti.

Politinės kalbos, laikraščių vedamieji, pamfletai ir knygos buvo rašomos įtikinimo tikslais. Nekilo abejonių, kad daugumą galima patraukti savo pusėn, jei remiamasi teisingomis idėjomis. Kaip tik vadovaujantis šiuo požiūriu buvo rašomos konstitucinės taisyklės įstatymdaviams XIX amžiaus pradžioje. leidėjai.

Tačiau visa tai rėmėsi prielaida, kad valdžia nesikiš į ekonomines rinkos sąlygas, kad visi piliečiai sieks tik vieno politinio tikslo - visos šalies ir tautos gerovės. Būtent šią socialinę ir ekonominę filosofiją išstūmė intervencionizmas. Intervencionizmas išugdė visai kitokią filosofiją.

Pasak intervencionistinių teorijų, valdžios pareiga - remti, subsiduoti atskiras grupes, teikti joms privilegijų. XVIII amžiuje buvo tikima, kad įstatymų leidėjai vadovaujasi visuomeninės gerovės idėjomis. Tačiau šiandienos beveik visų šalių politinėje realybėje, jau nekalbant apie komunistines diktatūras, neliko tikrų politinių partijų klasikine prasme, yra tik spaudimo grupės.

Spaudimo grupė - tai žmonių grupė, kuri siekia išsikovoti privilegijų likusiųjų žmonių sąskaita. Toji privilegija gali būti muitas konkuruojančiam importui, subsidija, įstatymas, trukdantis kitiems konkuruoti su spaudimo grupės atstovais. Bet kuriuo atveju ji suteikia spaudimo grupės nariams ypatingą padėtį. Ji suteikia jiems tai, kas nesuteiktina - spaudimo grupės nuomone - kitoms grupėms.

Atrodo, kad JAV dar išlieka senųjų laikų dvipartinė sistema. Tačiau tai tik kamufliažas. Iš tikrųjų JAV, kaip ir kitų šalių politinis gyvenimas pajungtas spaudimo grupių kovai ir siekiams. Nors JAV iki šiol tebėra respublikonų ir demokratų partijos, kiekvienoje iš jų veikia spaudimo grupės. Šių partijų spaudimo grupių atstovai labiau suinteresuoti bendradarbiauti su tos pačios grupės atstovais kitoje partijoje, negu palaikyti savo partijos narius.

Pavyzdžiui, kalbant su žmonėmis, gerai išmanančiais JAV kongreso reikalus, jie jums pasakys: "Štai šis žmogus, šis kongresmenas atstovauja sidabro grupės interesams". Arba pasakys, kad anas atstovauja grūdų grupės interesams.

Žinoma, kiekviena tokia spaudimo grupė yra mažuma. Sistemoje,

paremtoje darbo pasidalijimu, kiekviena privilegijų siekianti grupė bus mažuma. O mažumos neturi šansų laimėti, jei nebendradarbiauja su kitomis mažumomis, kitomis panašiomis spaudimo grupėmis. Įstatymų leidimo organuose jos siekia sudaryti koalicijas ir tapti dauguma. Bet po kurio laiko tokia koalicija suskyla, nes iškyla problemų, dėl kurių neįmanoma susitarti su kitomis spaudimo grupėmis; tuomet sudaromos naujos spaudimo grupių koalicijos.

Panaši padėtis buvo susidariusi Prancūzijoje 1871 metais, vykstant tam, ką istorikai vadino "Trečiosios Respublikos žlugimu". Tai buvo ne Trečiosios Respublikos žlugimas, o tik pavyzdys, parodantis, kad spaudimo grupių sistema negali sėkmingai būti taikoma didelės šalies valdymui.

Įstatymo leidimo organuose būna grūdų, mėsos, sidabro, naftos, bet visų pirma - įvairiausių sąjungų atstovų. Vienintelis neatstovaujamas dalykas tokiame organe - pati tauta kaip visuma. Vos keletas balsų gina visos tautos interesus. Į visas problemas, net į užsienio politiką, žiūrima iš atskirų spaudimo grupių pozicijų.

Kai kurios mažiau apgyvendintos JAV valstijos suinteresuotos aukšta sidabro kaina. Net ir jose ne visi ja suinteresuoti. Nepaisant to, ištisus dešimymėčius JAV leido stambias pinigų sumas iš mokesčių mokėtojų kišenės pirkdamos sidabrą už aukštesnę nei rinkos kainą. Kitas pavyzdys: tik nedidelė JAV gyventojų dalis dirba žemės ūkyje; likusieji yra žemės ūkio produkcijos vartotojai, o ne jos gamintojai. Tačiau JAV vis dėlto leidžia milijardus dolerių palaikydamos žemės ūkio produktų kainas didesnes nei jos būtų rinkoje.

Negalima tvirtinti, kad tai politika, palanki nedidelei mažumai, nes ir žemės ūkyje interesai gerokai skiriasi. Pieno tiekėjai visai nesuinteresuoti didelėmis grūdinių kultūrų kainomis; priešingai, juos labiau patenkintų žemos šios produkcijos kainos. Viščiukų augintojas nori mažesnių pašarų kainų. Tad šioje grupėje yra daug nesuderinamų atskirų interesų. Ir vis dėlto gudri diplomatija kongresinėje politikoje leidžia nedidelių mažumų grupėms gauti privilegijas daugumos sąskaita.

Ypač įdomi padėtis JAV cukraus rinkoje. Galbūt tik vienas iš 500 amerikiečių suinteresuotas didesne cukraus kaina. Turbūt 499 iš 500 pageidautų mažesnės cukraus kainos. Tačiau muitais ir kitomis priemonėmis JAV politika palaiko didesnes cukraus kainas. Ši politika ne tik nuostolinga tiems 499 cukraus vartotojams, bet ir kelia rimtų problemų JAV užsienio santykiams. Užsienio politikos tikslas - bendradarbiauti su visomis kitomis Amerikos šalimis, o kai kurios iš jų suinteresuotos parduoti cukrų JAV. Jos norėtų parduoti jo daugiau. Šis pavyzdys rodo, kad spaudimo grupių interesai gali lemti net šalies užsienio politiką.

Metų metais visame pasaulyje rašoma apie demokratiją - atstovaujamają valdžią. Skundžiamasi jos netobulumu; bet demokratija, kuri taip kritikuojama, yra toji demokratija kuri padėjo šalyje įsigalėti intervencionizmo politikai.

Dabar galima išgirsti sakant: "XIX amžiaus pradžioje Prancūzijos, Anglijos, JAV ir kitų šalių parlamentai svartydavo didžiąsias žmonijos problemas. Jie kovojo prieš tironiją, už laisvę, už bendradarbiavimą su kitomis laisvomis tautomis. Bet šiandiena savo parlamentuose mes praktiškesni".

Žinoma, mes praktiškesni; dabar žmonės nekalba apie laisvę; jie kalba apie didesnes žemės riešutų kainas. Jei tai vadinama praktiškumu, tada, iš tiesų, įstatymų leidėjai labai pasikeitė, bet tik ne pagerėjo.

Šie intervencionizmo sukelti politiniai pakitčiai labai apribojo tautų ir jos atstovų galią priešintis diktatorių siekiams ir tironų manipuliacijoms. Įstatymų leidėjai, kurie rūpinasi tik tais rinkėjais, kuriems rūpi aukštos cukraus, pieno ir sviesto kainos ir mažos, valstybės subsiduojamos grūdų kainos, labai prastai atstovauja tautai; jie niekada neatstovauja visiems savo rinkėjams.

Rinkėjai, kurie palaiko tokias privilegijas, nesuvokia, kad yra oponentų, siekiančių priešingų dalykų ir neleidžiančių jų atstovams pasiekti visiškos pergalės.

Dėl tokios sistemos nuolat didėja viešos išlaidos ir, kita vertus, tampa vis sunkiau surinkti mokesčius. Spaudimo grupių atstovai siekia vis daugiau privilegijų savo grupėms, bet nenori apkrauti savo rėmėjų didesne mokesčių našta.

XVIII amžiuje dabartinės konstitucinės santvarkos kūrėjai tikrai nemanė, kad įstatymų leidėjai gali atstovauti ne visai tautai, o tik specialiems savo rinkiminės apygardos interesams; tai yra vienas iš intervencionizmo padarinių. Pirminė idėja buvo ta, kad kiekvienas įstatymdavystės narys privalo atstovauti visai tautai. Jis renkamas atskiroje apygardoje tik todėl, kad jis ten pažįstamas ir renkamas žmonių, juo pasitikinčių.

Ir visiškai nebuvo numatyta, kad atėjęs į valdžią toks atstovas gins tik specialius savo apygardos interesus - reikalaus naujos mokyklos, ligoninės ar prieglaudos, didindamas valdžios išlaidas savo apygardoje. Būtent spaudimo grupių politikavimas paaiškina, kodėl beveik jokiai valdžiai neįmanoma sustabdyti infliacijos. Kai tik išrinkti valdžios atstovai bando apriboti išlaidas, tie kurie palaiko specialius interesus, kurie pelnosi iš specialių biudžeto straipsnių, sukyla ir pareiškia, kad būtent šis projektas negali būti įvykdomas, arba kad turi būti vykdomas anas.

Diktatūra, žinoma, negali išspręsti nei ekonominių, nei laisvės problemų. Diktatorius iš pradžių gali visus apiberti pažadais, bet kaip tik todėl, kad jis

diktatorius, jis gali jų vykdyti. Jis greičiau tuoj pat apribos žodžio laisvę, kad žurnalistai ar atstovai vėliau - po dienos, mėnesio ar metų - negalėtų nurodyti, kad jo dabartinė veikla skiriasi nuo tos, kurią pradžioje jis buvo žadėjęs.

Matydami, kaip šiandiena ribojama laisvė beveik visose šalyse, prisimename tą baisią diktatūrą, kurią neseniai pergyveno tokia didelė šalis kaip Vokietija. Nenuostabu, kad žmonės pradeda kalbėti apie laisvės saulėlydį ir mūsų civilizacijos nuosmukį.

Sakoma, kad kiekviena civilizacija galų gale turi žlugti ir išnykti. Ši idėja turi garsių rėmėjų. Vienas iš jų - vokiečių Spengleris, kitas, dar geriau žinomas, - anglų istorikas Toynbee. Jie teigia, kad mūsų civilizacija jau paseno. Spengleris civilizaciją lygina su augalu, kurį laiką augančiu, bet galų gale žūstančiu. Jo supratimu, tas pat galioja ir civilizacijoms. Tačiau metaforiškas civilizacijos lyginimas su augalu visiškai nepagrįstas. Pirmiausia, žmonijos istorijoje be galo sunku išskirti atskiras, nesusijusias civilizacijas. Civilizacijos nėra nepriklausomos; jos susijusios, jos priklauso viena kitos. Negalima kalbėti apie atskiros civilizacijos žuvimą taip, kaip kalbama apie atskiro augalo žuvimą.

Bet net atmetus Spenglerio ir Toynbee doktrinas, lieka labai paplitęs palyginimas - žlungančių civilizacijų palyginimas. Iš tikrųjų, II amžiuje po K. Romos Imperijoje, tuose Europos, Azijos ir Afrikos kraštuose, kuriuos valdė Roma, klestėjo aukšta civilizacija. Labai aukšta buvo ir ekonominė civilizacija, pasižyminti aukštu darbo pasidalijimo laipsniu. Nors palyginus su dabartine ji atrodo gana primityvi, vis dėlto ji buvo įspūdinga. Ji buvo pasiekusi aukščiausią darbo pasidalijimo lygį, - tokio po to nebebuvo iki pat šiuolaikinio kapitalizmo. Tiesa ir tai, kad jau III amžiuje po K. prasidėjo jos irimas. Šis vidinis Romos Imperijos irimas neleido jai pasipriešinti išorės agresijai. Nors ši agresija nieko nesisikyrė nuo tų, kurias romėnai daug kartų buvo atrėmę, šįkart dėl Imperijoje įvykusių procesų jie nesugebėjo jai atsispyrti.

Kas gi įvyko? Kokia problema iškilo? Kas suardė imperiją, pasiekusią visose srityse aukščiausią civilizacijos lygį iki pat XVIII amžiaus? Šią senąją civilizaciją sugriovė kažkas panašaus, beveik tapataus tam, kas gresia ir mūsų civilizacijai - intervencionizmas ir infliacija. Romos Imperijos intervencionizmas reiškėsi tuo, kad sekdamas Graikijos pavyzdžiu, ji neatsisakė kainų kontrolės. Ši kainų kontrolė buvo palyginti švelni, beveik nejaučiama, nes per ištisus amžių ji nesistengė numušti kainų daug žemiau rinkos lygio.

Bet kai III amžiuje prasidėjo infliacija, vargšai romėnai neturėjo mūsų techninių infliacijos priemonių - jie nemokėjo spausdinti pinigų. Jiems teko

klasztoti monetas, o tai kur kas prastesnė infliacinė sistema negu šiuolaikinė - spausdinimo presu galinti lengvai sunaikinti pinigų vertę. Tačiau ji buvo pakankamai efektyvi ir davė tuos pačius rezultatus kaip ir kainų kontrolė - nes valdžios leistos kainos tapo daug mažesnės, negu toji potenciali prekių kaina, kurią sukėlė infliacija.

Suprantama, dėl to sumažėjo miestų aprūpinimas maisto produktais. Žmonės buvo priversti grįžti iš miestų į kaimus ir imtis žemės ūkio. Romėnai taip ir nesuprato, kas atsitiko. Jie neturėjo mąstymo įrankių, leidžiančių išsiaiškinti darbo pasidalijimo problemas ir infliacijos padarinius rinkos kainoms. Tiesa, jie puikiai suprato, kad pinigų infliacija, jų klastojimas yra nelaimė.

Galų gale imperatoriai ėmė leisti įstatymus, ribojančius šį persikėlimą. Įstatymai draudė miestų gyventojams vykti į kaimus, tačiau jie nebuvo veiksmingi. Žmonių, neturinčių ko valgyti, badaujančių, mieste negalėjo sulaikyti joks įstatymas. Miestietis nebegalėjo toliau verstis amatu apdirbimo pramonėje. O praradus miestų rinkas juose negalima buvo nieko nusipirkti.

Todėl nuo III amžiaus nyksta Romos Imperijos miestai ir mažėja darbo pasidalijimo laipsnis. Atsiranda viduramžiška izoliuotų ūkių - įstatymuose vadinamu "villa" - sistema.

Tad galima ne be pagrindo lyginti mūsų ir Imperijos sąlygas ir sakyti, kad "mes einame tuo pačiu keliu". Galima surasti panašių faktų. Tačiau yra ir milžiniškų skirtumų. Tie skirtumai nėra vien III amžiaus antros pusės politinės sistemos ypatybės. Tuomet vidutiniškai kas trys metai buvo nužudomas imperatorius, o jų sostą užimdavo jo žudikas arba žudiko talkininkas. Po kokių trijų metų tas pat nutikdavo su nauju imperatoriumi. Diokletianas, tapęs imperatoriumi 284 metais, dar bandė nesėkmingai stabdyti šį nuopolį.

Milžininškas dabartinių ir Romos Imperijos sąlygų skirtumas tas, kad priemonės sugriovusios Imperiją buvo, taip sakant, netyčinės. Jos nebuvo ydingų formalizuotų doktrinų rezultatas.

Tačiau mūsų laikų intervencionistės, socialistinės, infliacionistinės idėjos buvo sugalvotos ir formalizuotos profesionalių autorių. Jų mokoma koledžuose ir universitetuose. Jūs galite pasakyti: "Šiandienos padėtis daug blogesnė". Atsakyčiau: "Ne, ji neblogesnė". Mano supratimu, ji geresnė, nes idėjas galima nugalėti idėjomis. Romos imperatorių laikais niekas neabejojo, kad valdžia turi teisę ir kad ji teisingai elgiasi nustatydamas maksimalias kainas. Niekas to neginčijo.

Bet šiandien, kai mokyklos, dėstytojai, ir knygos perša panašią politiką, mes žinome ir tai, kad gali būti ginčijama Visos šios netikusios idėjos, nuo kurių mes kenčiame šiandien ir kurios mūsų politiką padarė tokią žalingą, yra sukurtos kabinetinių teoretikų.

Garsus ispanų autorius kalbėjo apie "masių maištą". Šį terminą reikia vartoti labai atsargiai, nes šis maištas ne masių buvo sukeltas: jį sukėlė intelektualai. Marksizmo doktrina teigia, jog tik proletarai turi gerų idėjų ir kad tik proletarinis protas galėjo sugalvoti socializmą. Tačiau visi be išimties socializmo teoretikai buvo buržua kaip tik ta prasme, kuria šį žodį vartoja socialistai.

Karlas Marksas nebuvo žmogus iš proletariato. Jis buvo advokato sūnus. Kad galėtų mokytis universitete, jam nereikėjo dirbti. Universitete jis studijavo kartu su kitais pasiturinčių tėvų vaikais. Vėliau ir iki gyvenimo pabaigos jį išlaikė jo draugas Frydrichas Engelsas - įmonininkas - blogiausias buržua, pasak socializmo teorijos, išnaudotojas, kalbant marksizmo terminais.

Viskas, kas šiandien vyksta socialiniame pasaulyje, yra idėjų pasekmė. Ir geri, ir blogi dalykai. Todėl reikia kovoti su netikusiomis idėjomis. Reikia kovoti su viskuo, kas viešame gyvenime mums nepatinka. Netikusias idėjas turime pakeisti geresnėmis. Turime atmesti doktrinas, teisinančias profsajungų vartojimą prievartą. Turime kovoti prieš nuosavybės konfiskavimą, kainų kontrolę, infliaciją ir visas kitas blogybes, nuo kurių kenčiame.

Idėjos, ir tik idėjos gali apšviesti tamsą. Tas idėjas reikia pateikti taip, kad jos įtikintų žmones. Reikia jiems įrodyti, kad tai teisingos, o ne klaidingos idėjos. Didžioji XIX amžiaus epocha, didieji kapitalizmo laimėjimai buvo klasikinių ekonomistų - Adamo Smith'o, David'o Ricardo ir kitų - idėjų vaisiai.

Tereikia netikusias idėjas pakeisti geresnėmis. Esu tikras, kad tai padarys auganti karta. Mūsų civilizacija nėra pasmerkta, kaip tvirtina Spengleris ir Toybee. Jos neįveiks Maskvos dvasia. Mūsų civilizacija privalo išlikti, ir išliks. Ji išliks dėka geresnių idėjų negu tos, kurios dabar valdo didžiąją pasaulio dalį ir tas geresnes idėjas išpuoselės auganti karta.

Man atrodo, labai geras ženklas yra tai, kad jei dar prieš 50 metų pasaulyje beveik niekas nedrįso ginti laisvos ekonomikos, tai dabar, bent jau kai kuriose pažangesnėse šalyse, yra institutų ir centrų, propaguojančių laisvą ekonomiką - tokių kaip jūsų "Centras", kurio kvietimu aš lankausi Buenos Airėse.

Aš daug ko negalėjau jums papasakoti apie šiuos svarbius dalykus. Kluasytojams šešios paskaitos gali būti daug, tačiau jų tikrai maža visai laisvos ekonominės sistemos filosofijai išdėstyti, ypač paneigti visoms toms nesąmonėms apie ekonomikos problemomų sprendimą, kurių buvo prirašyta per pastaruosius 50 metų.

Aš esu dėkingas šiam "Centrui", už man suteiktą galimybę kreiptis į tokią puikią auditoriją ir tikiuosi, kad po kelių metų laisvės gynėjų gretos gerokai pagausės tiek šioje, tiek kitose šalyse. Aš pats visiškai tikiu

laisvės - tiek politinės, tiek ekonominės - ateitimi.

Ludwig von Mises

EKONOMINĖ POLITIKA

Mintys šiandienai ir rytdienai

Pasirašyta spausdinti 1992 06 01. SL Nr.344. Formatas 60×84/16.

Popierius spaudos. 3,95 sąl.sp.l. 4,85 apsk. leid.l. Tiražas 1000 egz.

Užsakymas 131. Kaina sutartinė.

Spausdino KTU, K.Donelaičio 73, 3006 Kaunas